

*Пам'яті Ярослава Верещака,
драматурга, театрала, науковця,
популяризатора, видавця
та натхненника української драматургії,
патріота, наставника, друга та колеги.*

Скибицька Ю.В.

Науковий співробітник
НЦТМ імені Леся Курбаса,
кандидат філологічних наук,
(м. Київ)

Проблема пошуку особистісної ідентичності у п'єсі Ярослава Верещака «Душа моя зі шрамом на коліні»

Питання пошуку особистісної ідентичності здавна було, а також дотепер лишається для кожного людського індивідууму у практичному розумінні, а також для філософів, психологів, соціологів – у науковому плані, ключовим питанням у процесі самопізнання. Людська істота, яка наділена винятковою здатністю до самоусвідомлення й самопізнання, мислить себе суб'єктом свідомості, спілкування та дій. Якщо виразитися максимально простими словами, то особистісна ідентичність – це те, ким людина вважає себе саму в глибині душі, те, яким чином вона відповідає сама собі на питання «Ким я є?». Особистісна ідентичність є остаточним продуктом процесу самопізнання людини, це «усвідомлене ціле, яке народжує почуття гармонії» [3, 45].

Філософ Е. Еріксон вважає, що ідентичність є динамічним протягом всього життя процес організації життєвого досвіду в індивідуальному «Я» і виконує організуючу функцію в розвитку особистості, саме тому ідентичність є центральним поняттям при розгляді стадій психосоціального розвитку [5].

Соціолог Ч. Гордон, пропонує розмежовувати в понятті ідентичності п'ять окремих аспектів (які одначе становлять єдине ціле): 1) статеву ідентичність – тобто гендерну ідентифікацію людини; 2) етнічну ідентичність; 3) ідентичність членства; 4) політичну ідентичність; 5) професійну ідентичність [6]. На глибоке переконання автора статті, тривалий тоталітарний досвід виявився для українського етносу катастрофою. Результатом багаторічних переслідувань, катувань і терору для українців стали численні підсвідомі страхи (як зазначає

український історик Олександр Зінченко, у першу чергу страх голоду, страх нападу зовнішнього ворога та страх розпаду України як держави [7]) та розмита ідентичність, принаймні етнічна, політична та здебільшого й професійна. На жаль, майже 30 років незалежності мало що змінили в цьому плані. Сумні реалії сьогодення такі як: війна на Донбасі, втрата частини території внаслідок анексії Криму, політична ізоляція від західної Європи, економічна нестабільність, розквіт корупції та олігархії, занепад культурної сфери – є цьому доказом.

Мистецтво, великою мірою саме театральне мистецтво, як вважає дослідник театру Н. Корнієнко [2], має у суспільстві не тільки діагностичну, прогностичну, а й світоглядну й терапевтичну функції. Тож саме драматурги та режисери, маючи пильне спостережливе око та художній дар, часто влучають у ціль раніше за науковців, психотерапевтів і тим паче державотворців. У пропонуваній статті зроблена спроба показати, яким чином, такі твори, як п'єса Ярослава Верещака «Душа моя зі шрамом на коліні», можуть допомогти українцю відновити, користуючись терміном психологів, «розмиту», втрачену, затерту, затероризовану комуністичним устроєм особистісну ідентичність.

Вважаючи новітній етап розвитку літератури кінцем епохи постмодернізму, не можемо розглядати сучасних п'єс без огляду на той же постмодернізм, оскільки саме у порівнянні найкраще спостерігаються трансформації. Як відомо, постмодернізм, проголосивши «смерть суб'єкта», деструктує особистість, розщеплює її свідомість на окремі елементи, відмовляє людині у цілісності, гармонійності, що призводить до перетворення героїв художнього твору на не-героя, анти-героя, схему або маску («порожню оболонку», за І. Ільїним [4]). Тенденції зовсім іншого ґатунку (іншими словами, близькі до модерністських) можна спостерігати в українських драматичних творах межі ХХ-ХХІ століть. Відбувається протилежний процес – процес зміцнення особистісного начала, очевидним є домінування мотиву пошуку (втраченої) особистісної ідентичності. Цей процес яскраво спостерігається в обраній для аналізу п'єсі Ярослава Верещака «Душа моя зі шрамом на коліні».

У названому творі драматург вирішує проблему особистісної самоідентифікації, пошуку орієнтирів за допомогою прийому зображення головного героя у зміненому стані – стані клінічної смерті чи справжньої смерті. Завдяки цьому протагоніст драматург Слав. Ко-Ко, опинившись у міжсвіті – між світами мертвих і живих, яке чомусь нагадує його дачне подвір'я – «Квіти, Соняхи, допотопне крісло-гойдалка під старою Грушею і поруч кадібки з кімнатними Квітами й цитрусовими Деревами, вкритими плодами...» [1, 99], – має можливість зупинити-

ся і подивитися на своє життя відсторонено (прийом «очуження»). Душа героя сповідується перед глядачами, розповідаючи історію свого життя, намагається осмислити, які саме його вчинки призвели до такого сумного фіналу (героя вбито п'ятьма ножовими ударами в спину). У процесі розгортання сюжету п'єси Слав. Ко-Ко ніби знімає із себе (недаремно Чорний ангел примушує його зняти свій земний одяг) одну за одною штучні маски, нашарування (відомий письменник, «крутий» бізнесмен, бабій, авантюрист) і оголює страшні шрами на колінах своєї душі. Адже митець знівечив Богом даний йому талант, втоптавши свою гідність у багнюку, стояв голими колінами на товченому склі перед учасниками якогось званого прийому та ще й вислуховував на свою адресу приниження та образи: «Дурак-падлец!». Саме за таке не гідне людини поводження Слав. Ко-Ко був покараний іще за життя – усі, кого він любив, гинуть (кімнатні рослини, домашні улюбленці: миша, кіт і собака), а про народження доньки, про яку мріяв так давно, довідується тільки після власної «смерті» від Божого посланця.

Після своєрідного «роздягання» залишається особистість, яка захоплюється поезією, пише п'єси, обожнює свої рослини, любить тварин, закохується у жінку Ію, «як хлопчисько», і все життя мріє мати маленьку донечку. Ось із яким щирим розпачем реагує Слав. Ко-Ко на звістку про народження доньки, яку вже ніколи не побачить:

«ЧОРНИЙ АНГЕЛ. Десять хвилин тому Ія народила близнят – хлопчика і дівчинку.

Я. Дівчинку?! (І знов упав на траву). Дівчинку... манюню, сліпенюку ще, але вже через кілька днів мій запах стане для неї... А якже, мій запах. Ніколи не відчує. Запах тата. І не схопить мене за чуприну ніколи. І мочку мого вуха не буде смоктати. Кисюня моя. І повзати по мені не буде, і смішно сопіти при цьому. Ніколи. А хто ж її на руках підкидатиме до самого неба? Та й на коркошах носитиме? Щебетушечку мою. І хто ж її коломишок весільних співати навчить? А до школи за рученьку ніжну? А важкий наплечник тягати за нею?... (...) А-ай! Усе життя я мріяв про дівчинку...» [1, 103].

Увесь драматичний твір є діалогом людини із самою собою: перебування у стані зміненої свідомості дає можливість протагоністу переосмислити сенс свого існування, змінити ціннісні орієнтації, остаточно обрати життєву позицію, яка ґрунтується на любові. Тому вищі сили дають драматургу другий шанс і повертають на землю. І хоча в тій країні, куди повертається Слав. Ко-Ко, на перший погляд, усе буде знайомим – «і люди, й проблеми, і гроші, й захлапність» [1, 136], повелителями, як і раніше, будуть злодії, а нормальні люди

ще довго житимуть «у жахливій тюрмі, ім'я якій злидні, безправ'я, безробіття, хамство, наймані вбивці...» [1, 108], проте якою насправді буде та країна, залежатиме тільки від нього. Тобто, автор п'єси переконаний, що для кожної людини світ є таким, яким вона робить його сама, людина сама будує своє щастя (чи нещастя) і тільки від неї залежить, яку історію вона зможе розказати зацікавленим глядачам після власної смерті. А для того, щоб побудувати своє щастя, особистість має свідомо стати на шлях добра і любові.

Принагідно варто зауважити одну деталь – у фіналі п'єси з'ясовується, що всі події, що відбувалися у творі просто... наснилися драматургу. Однак цей суто постмодерністський прийом, покликаний показати несправжність, нерельність і несерйозність зображеного (адже це був тільки сон), компенсується Слав. Ко-Ковим осягненням таємниці буття саме після пробудження, виражений в одній із останніх його реплік: «Розподіл на людей, Птахів, Рослин, Тварин – умовний. Це – усміх Божий, лагідний каприз. Насправді ж існує одна-єдина безконечна душа, і всі ми часточка її, а матінка Земля – найбільша і найсвятіша її частка...» [1, 137]. Варто зауважити, що наведена таємниця буття представлена у вигляді ритмізованої прози, що відрізняє її від усіх інших «звичайних» реплік.

Розглядаючи Людину як частину гармонійного природного світу, драматург вимальовує стосунки особистості й природного середовища, що її оточує. Цей рівень – носій натурфілософської проблематики. Постмодерний світогляд трактує світ як хаос, а людину ставить осторонь від природного середовища, тоді як Я. Верещак у п'єсі «Душа моя зі шрамом на коліні» пропонує зовсім іншу концепцію світу – світу як гармонії, єдності, ієрархії.

У досліджуваній п'єсі світ мислиться як єдиний організм, єдина душа, і кожне створіння Боже є її невід'ємною часточкою, тому розподіл на Людей, Птахів, Рослин і Тварин є, з точки зору автора, умовним. Головний герой п'єси Слав. Ко-Ко дуже любить усе живе, і навіть у найтяжчі хвилини, коли ніхто з людей не надає йому необхідної підтримки, немає з ким по-людськи поговорити, він іде до своєї Пасіфлори, яка шепче йому про любов і таїну буття, біжить до Дерев, обіймається з ними, як із найближчими друзями, заряджається від них цілющою енергією, розмовляє з Кішками й Собаками, Птахами і Мишами, з усім живим навколо, адже вони завжди вислухають. «Бо коли людина мучиться, вона робить крок назустріч братам своїм меншим, втрачає пиху, перестає називати себе вінцем творіння... поступово відкриває свою душу навколишньому світові і зливається з ним... Стає Квіткою і Деревом, Горобцем і Кішкою, Помідором, Соняхом, Кротом, Мишею, маленькою Бджілкою» [1, 137].

кою...» [1, 123]. Драматург формулює найвищу таємницю буття: «З любові і сонячного проміння зітканий цей світ і все живе на ньому. А смерть – це облуда, гіпноз для дурнів, що тільки заради тіла свого живуть...» [1, 134].

Ярослав Верещак, отже, вважає Людину невід’ємною часткою Природи, а не вінцем творіння, вписує її в гармонійну цілісну картину світу і заперечує вищість людини над іншими живими створіннями.

Драматург не обходить увагою тему мистецтва – в аналізованому творі він обстоює незалежність мистецтва від політики, а літературну діяльність вважає прихистком для душі.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновки: замість постмодерністської деструктурованої особистості із розщепленою на окремі елементи свідомістю Ярослав Верещак у п’єсі «Душа моя зі шрамом на коліні» зображує людину, яка перебуває в активному пошуку особистісної ідентичності і, усвідомлюючи свою тілесність, долаючи ниці тваринні потяги та бажання, прагне доторкнутися до Абсолюту. Вона обирає для себе шлях добра, любові та краси, шукає щастя і знаходить його у звичайних речах, набуває цілісності, гармонійності. Письменник розповідає яскраву «історію душі» (за Я. Поліщуком, який трактує це як головну ознаку модернізму), питання тільки в тому, чи готові українці сприйняти цю історію.

Список використаних джерел.

1. Верещак Я. Душа моя зі шрамом на коліні / Ярослав Верещак // Страйк ілюзій: Антологія сучасної української драматургії / автор проекту та упорядник Н. Мірошниченко. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. – С. 97-138.
2. Корнієнко Неллі. Запрошення до хаосу. Театр (художня культура) і синергетика. Спроба нелінійності / Неллі Корнієнко. – Київ: НЦТМ ім. Л. Курбаса, 2008. – 250 с.
3. Музиченко Л. В. Особистісна ідентичність і проблеми періодизації юності / Музиченко Л.В. // Наукові записки НаУКМА. – 2008. – Т. 84: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – С. 45-49.
4. Ильин И. Постмодернизм от истоков до конца столетия: Эволюция научного мифа / Илья Ильин. – М.: Интрада, 1998. – 255 с.
5. Эриксон Э. Проблемы Эго-идентичности: / Э. Эриксон // Реферативный журнал. Социология. – 1991. – №1. – С. 173-200.
6. Gordon, Ch. Development of evaluated role identities : [text] / Ch. Gordon // Annual Review of Sociology. – 1976. – V. 2. – P. 405–433.
7. Зінченко Олександр. Ми всі травмовані. Здолати травми Голодомору, чи зникнути? / Зінченко Олександр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2018/11/24/153313/>

КУРБАСІВСЬКІ ЧИТАННЯ
KURBAS READING
КУРБАСОВСКИЕ ЧТЕНИЯ
Україна 2019

Перший міжнародний ФОРУМ
«КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ.
УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ»

№ 14/2019

Рекомендовано до друку Вченою Радою НЦТМ імені Леся Курбаса
№ Протокол №2 від 30 травня 2019 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ 14039 - 3010 ПР від 30.05.2008 р.

УДК 792.01
ББК 85.33я5

К93 Курбасівські читання: Наук. Вісник/ Нац. Центру театр. мистец.
імені Леся Курбаса; Редкол.: Н. Корнієнко (голова) та ін. – К: [НЦТМ ім.
Леся Курбаса], 2019. – №14: Перший міжнародний ФОРУМ «КРЕАТИВНІ
ІНДУСТРІЇ. УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ». – 228 с.

ISSN 1997 – 8642

© НЦТМ ім. Леся Курбаса, 2019

Підготовлено до друку/видрук: ФОП Маслакова Н.М. /Св-во ДК №6953/
Підписано до друку 20.10.2019 р. Тираж 100 прим.